

Egy „nehéz jogi eset” a kincstalálás római jogi témakörében — a Paul. D. 41, 2, 3, 3 töredék elemzése**

I. A forrásszövegről általában

A jelen tanulmány vizsgálódásának tárgyát képező híres, Paulustól származó forrásszöveg tanúsága szerint a klasszikus jogtudósok körében korántsem volt egyöntetű a kincs, ill. az azon való tulajdonszerzés jogi megítélése. Ez a textus azonban több más szempontból is igen fontos, továbbá igen problematikus is:

Neratius et Proculus et solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedit naturalis possessio. Ideoque si thesaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero, quia quod desit naturali possessioni, id animus implet. Ceterum quod Brutus et Manilius putant eum, qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse, non est verum: is enim qui nescit non possidet thesaurum, quamvis fundum possideat. Sed et si sciat, non capiet longa possessione, quia scit alienum esse. Quidam putant Sabini sententiam veriorē esse nec alias eum qui scit possidere, nisi si loco motus sit, quia non sit sub custodia nostra: quibus consentio. (Paul. D. 41, 2, 3, 3)¹

Ez a korántsem könnyen értelmezhető és számos dogmatikai problémát fölvető textus az irodalomban több tekintetben is igen sokat vitatott források közé tartozik.

* SIKLÓSI IVÁN adjunktus, PhD, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék. E-mail: ivan.siklosi@ajk.elte.hu

** A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Ehhez a híres forrásszöveghez ld. pl. — megközelítően a teljesség igénye nélkül hivatkozva a textus gazdag, mára hovatovább áttekinthetetlené vált szakirodalmát — F. C. VON SAVIGNY: *Das Recht des Besitzes. Eine civilistische Abhandlung*, Giessen 1837⁶, 260skk.; CH. APPLETON: *La trésor et la « iusta causa usucapionis »*, in: Studi in onore di Pietro Bonfante, III, Milano 1930, 10skk.; M. LAURIA: *Dal possessore del tesoro all'«inventor»*, Labeo 1 (1955), 21skk.; TH. MAYER-MALY: *Studien zur Frühgeschichte der „usucapio“ III*, SZ 79 (1962), 104skk.; A. METRO: *L'obbligazione di «custodire» nel diritto romano*, Milano 1966, 60skk.; A. WATSON: *The law of property in the later Roman Republic*, Oxford 1968, 55skk.; R. BACKHAUS: „Casus perplexus.“ *Die Lösung in sich widersprüchlicher Rechtsfälle durch die klassische römische Jurisprudenz*, München 1981, 146skk.; R. KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln, wandernden Bäumen, flüchtenden Tieren und verborgenen Schätzen*, in: R. Zimmermann—R. Knütel—J. P. Meincke (hrsg.): *Rechtsgeschichte und Privatrechtsdogmatik*, Heidelberg 1999, 571skk.; UŐ: *Arbres errants, îles flottantes, animaux fugitifs et trésors enfouis*, RHD 76/2 (1998), 207skk.; A. AGUDO RUIZ: *Régimen jurídico del tesoro en derecho romano*, Madrid 2005, passim; UŐ: *La adquisición del tesoro en época clásica en derecho romano*, REDUR 11/2013 (= www.unirioja.es/dptos/dd/redur/numero11/agudo.pdf), 8sk.; G. KRÄMER: *Das besitzlose Pfandrecht. Entwicklungen in der römischen Republik und im frühen Prinzipat*, Köln 2007, 167skk.; a hazai szakirodalomból tömören POZSONYI N.: *Zálogpraxis az ókori Rómában* (PhD-értekezés), Szeged 2012 (= http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1641/1/Pozsonyi_Norbert_Ertekezés.pdf), 42sk. ERDŐDY J.: *Radix omnium malorum? A pénzzel összefüggő egyes római dologi jogi kérdésekről* (PhD-értekezés), Bp. 2012 (= <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Erdo%C5%91dy%20J%C3%A1nos%20PhD.pdf>), 160⁵⁷⁷ és 163⁵⁸⁸, ill. UŐ: *Le sens de l'expression du trésor dans les sources romaines comme la base des réglementations contemporaines*, IAS 10 (2014/2), 138¹⁰ csak megemlíti a textust, de nem foglalkozik azzal részletesebben. A hazai tankönyvirodalomból ld. BESSENYŐ A.: *Római magánjog*, Bp.—Pécs 2010⁴, 207 tömör, de tartalmas elemzését.

Forrásszövegünkben nem csak a kincsre, ill. a kincsen történő tulajdonszerzés szabályaira vonatkozóan nyerhetünk releváns információkat; a szöveg ugyanis a birtoktan és az elbirtoklás² szempontjából is nagyon fontos kérdéseket taglal.

A szöveg három, egymástól világosan elkülöníthető részből áll. Paulus a korábbi jogirodalom képviselői álláspontjainak idézése során nem kronologikus módszert követ, hiszen elsőként a prokuliánus iskolához tartozó klasszikus jogtudósok nézetére hivatkozik; ezt követően idézi a préklasszikus korból, Brutustól és Maniliustól származó irodalmi álláspontokat, majd a harmadik részben tér vissza a klasszikus joghoz, a szabiniánus nézetet ismertetve, amit Paulus is elfogad.

II. A forrásszöveg részletes elemzése

1. Az első rész: a prokuliánus álláspont a birtokszerzésre vonatkozóan

A forrásszöveg első részében Paulus a prokuliánusokhoz tartozó Neratius és Proculus nézetére hivatkozik, akik úgy vélték, miszerint pusztán *animusszal*, tehát a pusztta birtoklási szándékkal („*solo animo*”) csupán úgy tudunk birtokot szerezni, ha azt egy természetes birtok („*naturalis possessio*”) megelőzi. Ezért, ha tudom, hogy a telkemben kincset rejtettek el, azon nyomban birtokot szerzek, mielőtt azzal a szándékkal fogok rendelkezni, hogy azt birtokoljam, hiszen ami a természetes (vagyis tényleges) birtoklásból hiányzik, azt a birtoklási akarat pótolja, „betölti” („*quia quod desit naturali possessioni, id animus implet*”) — ti. (e vonatkozásban Knütel fordítására támaszkodva) abból a célból, hogy azt ne csupán „természetes”, hanem „jogi” birtokká tegyem.³ A prokuliánus nézet szerint tehát a pusztta *animus* — arra nézve, hogy a kincs a telekben el van rejtve — elegendő a birtokláshoz (vagyis a kincs kiásására nincs szükség a birtok megszerzéséhez a prokuliánus álláspont szerint). Ez azt jelenti, hogy ha a kincs a telekben el van rejtve (ezt jelenti itt a *naturalis possessio*, amely itt a birtoklás pusztta fizikai tényére utal, *animus* nélkül), amint erről a tényről a telektulajdonos tudomást szerez, a kincs birtokát is megszerzi, azonban anélkül, hogy a kincset helyéről elmozdítaná, kiásná, tehát hogy azt ténylegesen, a telektől függetlenül is birtokba venné. A kincsről való tudomásszerzéssel lesz tehát a „természetes” birtokból „jogi értelemben” vett birtok a prokuliánus álláspont szerint. (És, mint látni fogjuk, éppen ez jelenti majd a különbséget a szabiniánus felfogáshoz képest, amely a *possessio* megszerzéséhez a telekben elrejtett kincsről való tudomásszerzés mellett a kincs tényleges elmozdítását, kiásását is megkívánja.)

Bessenyő András ismertetése szerint, ha valakinek kincs van elásva a telkében, de nem tud róla, Neratius és Proculus állítása szerint nem birtokol, bár nyilván olyan helyzetben van, hogy kizárólag ő juthat hozzá a kincshez, mindenki más számára kizárhatja, hogy bármiféle behatást gyakoroljon a kincsre.⁴ Ez a helyzet azonban önmagában még csupán „a birtoklás fizikai tényállása”⁵ (egyfajta speciális értelemben vett *naturalis possessio*, tehetnénk hozzá). A birtoklás, mint hatalmi viszony csak akkor jön létre, amikor a telek birtokosa tudomást

² Az elbirtoklás egyes római jogi kérdéseire ld. a hazai szakirodalomból HAMZA G.: *Az elbirtoklás fejlődése a római császárkorban*, Bp. 1970, 47 p. (= in: Uő: *A római jog és hatása a modern jogok fejlődésére*, Bp. 2013, 22—44; a továbbiakban azonban az eredeti oldalszámokra hivatkozunk); Uő: *Az elbirtoklás intézményének változása a klasszikus és a posztklasszikus-jusztiniánusi római jogban*, AUB 28 (1986), 27—44; Uő: *Zum Verhältnis zwischen „usucapio“ und „longi temporis praescriptio“ im klassischen römischen Recht*, in: Mélanges Fritz Sturm, I, Liège 1999, 189—203; Uő: *Az elbirtoklás fejlődése a római köztársaság korában*, AUB 38—39 (2001—2002), 15—23 (= in: Uő: *A római jog és hatása a modern jogok fejlődésére* [id.], 11—21).

³ Vö. KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 571: „um ihn zum ‘juristischen Besitz’ zu machen”; Uő: *Arbres errants* (id.), 207: „pour en faire une « possession juridique »”.

⁴ BESSENYŐ: *id. m.* 207.

⁵ Uo.

szerez a telkében elásott kincsről; Bessenyő ismertetésében „az *animus* megjelenése elengedhetetlen a birtokhelyzet megvalósulásához, a *naturalis possessio* komplett birtokténnyé való kiegészüléséhez”.⁶

2. A második rész: a préklasszikus kori álláspont, Paulus nézete és az ezek kapcsán felvetődő jogi problémák

Paulus a birtok megszerzésére vonatkozó prokuliánus álláspont ismertetését követően a Pomponius szavaival a jogtudományt Publius Mucius Scaevola mellett megteremtő másik két préklasszikus kori jogtudós, Brutus és Manilius⁷ nézetét idézi. Ezt a Paulus korában már elavult (és már a korábbi klasszikus jogtudósok, tehát a szabiniánusok és a prokuliánusok által sem osztott) véleményt — amelynek értelmében, ha valaki, aki a telek tulajdonjogát elbirtoklás útján megszerezte („*fundum longa possessione cepit*”),⁸ a kincset is elbirtokolta

⁶ Uo.

⁷ Miként jól ismert, egy Pomponiustól származó híres forrásszöveg (Pomp. D. 1, 2, 2, 39) szerint Publius Mucius Scaevola, Manilius és Brutus voltak azok a neves préklasszikus jogtudósok, akik „megteremtették a jogtudományt” („*fundaverunt ius civile*”). Vö. a hazai szakirodalomból PÓLAY E.: *Publius Mucius et Brutus... fundaverunt ius civile. A köztársasági Róma jogtudományának történetéhez*, AUSz 9, 3 (1962).

⁸ E kitételrel kapcsolatban a következő megállapításokat kívánjuk tenni, anélkül, hogy az elbirtoklás római jogi problémakörébe részletesebben bele kívánnánk menni.

Kérdésként merülhet fel — és ezt a kérdést az általunk ismert szakirodalom nem vizsgálja részletesebben —, hogy vajon milyen típusú elbirtoklásra utalhat a préklasszikus és különösen a klasszikus jogra nézve a szövegben szereplő „*longa possessione cepit*” kitétel (ebben a jegyzetben csak és kizárólag az ingatlan [a *fundus*] elbirtoklására nézve teszünk megállapításokat). A „közönséges” (ingatlanok esetében két éves időtartamot igénylő) elbirtoklásra (*usucapio*)? Esetleg a klasszikus jogtudósoknál a tartományi telkek elbirtoklását jelölő *longi temporis praescriptio*-ra? Vagy pedig — HAMZA: *Az elbirtoklás fejlődése a római császárkorban* (id.), különösen 7sk. kutatásaira támaszkodva — a *longi temporis praescriptio*-hoz képest a kései klasszikus korban más jelentésű, az itáliai telkek elbirtoklásának egy speciális formáját jelentő *longi temporis possessio*-ra?

Több mint valószínű, hogy ha a szövegnek a préklasszikus kori nézetet ismertető részében, tehát a Brutusra és Maniliusra történő hivatkozásban a jogtudósok eredetileg a „*longa possessione cepit*” kitétel használták is volna az elbirtoklás megjelölésére, ez alatt még nemigen érthettek az *usucapio*n kívül más típusú elbirtoklást, hiszen mind a *longi temporis praescriptio*, mind a *longi temporis possessio* a klasszikus korban alakultak ki csupán. Az ingatlanok elbirtoklásához azonban a magát sokáig szívósan tartó ősi szabály értelmében csak két esztendőre van szükség, ami egyáltalán nem jelent hosszú időtartamot! Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a „*longa possessione cepit*” kitétel Paulustól (esetleg a kompilátoroktól, akik kifejezetten ezzel a fordulattal kívántak a *fundus* elbirtoklására utalni, a iustinianusi jogi értelemben vett *longi temporis praescriptio* szinonimájaként) származik, az tehát Brutusnál és Maniliusnál még nem ebben a formában szerepelt, ha pedig esetleg igen, akkor pedig az ingatlan közönséges *usucapio*-ja értelmében; mégis valószínűbbnek tartjuk, hogy a *longa possessio* kifejezést nem a *fundatores iuris civilis*, hanem Paulus használta a préklasszikus kori álláspontok ismertetése során is.

Semmi jel nem utal arra, hogy a szövegben tartományi telekről, pontosabban annak elbirtoklásáról — tehát a klasszikus jog értelmében vett *longi temporis praescriptio*-ról (e kifejezésnek a forrásokban előforduló szinonimái pl. — miként arra HAMZA: *id. m.* 34¹² is utal — *longae possessionis praescriptio* [vö. pl. Mod. D. 44, 3, 3; Paul. D. 44, 3, 12]; *exceptio longae possessionis* [vö. Ulp. D. 44, 3, 5, 1]; *praescriptio diutinae possessionis* [Id. Marci. D. 44, 3, 9]) — volna szó, ennek már a forrásszövegben olvasható „*in fundo meo*” kitétel is ellentmondani látszik. — E vonatkozásban röviden utalunk arra, hogy az idővel anyagi jogi jelentést öltő *praescriptio longi temporis* konstrukciója a hellenisztikus joggyakorlatban alakult ki. Egy nevezetes, Septimius Severus és Antoninus Caracalla *rescriptum*-át ismertető papirusz (P. Strassb. 22) görög nyelvű szövegében olvashatunk első ízben a hosszú birtoklás kifogásáról (gör. *makras només paragraphé*, lat. *longae possessionis praescriptio*), amit a császárok azok részére biztosítottak, akik jogos okkal (gör. *dikaia aitia*, lat. *iusta causa*) birtak, és bármilyen tiltakozás nélkül tíz, ill. húsz évig folyamatosan birtokoltak egy tartományi telket. Ez a — tartományi telek kvázi tulajdonosának *utilis rei vindicatió*-jával szemben emelt — *praescriptio*, mely eredetileg a „hosszú birtoklás kifogása” nevet viselte, később önálló elbirtoklási formává erősödött, tehát anyagi jogi kategóriává vált; a iustinianusi jogban pedig a *longi temporis praescriptio*, mint jól ismert, már általában az ingatlanok elbirtoklását jelenti (a szövegben olvasható „*longa possessione cepit*” kitétel így a iustinianusi jog kontextusában az ingatlan *longi temporis praescriptio* értelmében vett elbirtoklására utal; most azonban a szöveget annak eredeti, klasszikus jogi kontextusában kell vizsgálnunk). — A *longi temporis praescriptio* kérdésköréhez ld. pl. J. PARTSCH: „*Longi temporis praescriptio*“ im *klassischen römischen Rechte*, Leipzig

(„*etiam thensaurum cepisse*”), még ha egyáltalán nem is tudta, hogy az a telekben el volt rejtve (e nézet szerint tehát a kincs azé, akié a telek; a *thensaurus* osztja a telek tulajdonjogi sorsát, mint a telek járuléka, *accessió*ja; ha pedig valaki elbirtoklás útján megszerezte a telek tulajdonjogát, az abban elrejtett kincset is elbirtokolta, az arról való tudomás hiányában is) — Paulus nem tartja helytállónak. Az ugyanis — indokolja véleményét Paulus —, aki nem tud a kincsről, nem is birtokolja azt, még ha a telket birtokolja is; *animus* nélkül nincsen birtoklás, tehetnénk hozzá, tehát csak a „pszichológiai elem” nem elegendő a birtok megszerzéséhez.⁹ De még ha tud is a kincsről a telek tulajdonosa — folytatja Paulus a szöveg legproblematiszabb és legtöbb értelmezési kérdést felvető részében —, akkor sem birtokolja azt el, mivel ez esetben tudja, hogy a kincs másé („*scit alienum esse*”;¹⁰ vagyis ilyenkor a telek birtokosának a kincs birtoklása kezdetekor konstatálható rosszhiszeműsége nem teszi lehetővé a kincs elbirtoklását).

1906; D. NÖRR: *Die Entstehung der „longi temporis praescriptio“*, Köln 1969; összefoglalóan JAKAB É.: *Zu den historischen Wurzeln der Verjährung und Ersitzung*, Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica I/1 (2011), 277. A szokásjognak a *longi temporis praescriptio* kialakulásában és fejlődésében játszott szerepére nézve pedig ld. BRÓSZ R.: *Die Rolle der Gewohnheit (des Gewohnheitsrechts) im Laufe der Entfaltung und Entwicklung der „longi temporis praescriptio(nes)“*, in: Studia in honorem Velimirii Pólay septuagenarii, Szeged 1985, 141skk.

Álláspontunk szerint az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy a szövegben arról a *longi temporis possessió*ról van szó, amelynek konstrukciója Paulus korában már ismert volt (vö. Tryph. D. 23, 5, 16: „*Si fundum, quem Titius possidebat bona fide longi temporis possessione poterat sibi quaerere, mulier ut suum marito dedit in dotem eumque petere neglexerit vir, cum id facere posset, rem periculi sui fecit: nam licet lex Iulia, quae vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi acquisitionem, non tamen interpellat eam possessionem, quae per longum tempus fit, si ante, quam constitueretur dotalis fundus, iam coeperat. Plane si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuerunt, nihil erit, quod imputabitur marito.*”; e forráshely mélyreható elemzéséhez ld. a hazai szakirodalomból HAMZA: *id. m.* 5skk.), hiszen egyrészt a Paul. D. 41, 2, 3, 3 töredékben szereplő *fundus* itáliai telek lehet, másrészt a *longa possessio* két évnél minden valószínűség szerint hosszabb időtartamot jelöl. Az itt hivatkozott, részletesebben most elemezni nem kívánt (egyebek mellett a hozományba adott [itáliai] telek elidegenítésének tilalmát előíró *lex Iuliána* is hivatkozó) Tryph. D. 23, 5, 16 fragmentum említi ugyan a *bona fide*-t, de nem említi a *iusta causa*-t, amely viszont az *usucapio* elengedhetetlen feltétele a klasszikus római jogban (vö. HAMZA: *id. m.* 9); éppen a *iusta causa* esetleges hiánya indokolja a hosszú ideig tartó birtoklást; a hosszú idő ugyanis mintegy pótolja a *iusta causa* hiányát. A Paul. D. 41, 2, 3, 3 töredékben is talán az ilyen értelemben vett *longi temporis possessió*ról, nem pedig a csupán két éves birtoklást igénylő *usucapio*ról van szó — jóllehet a Paulus-szöveg e tekintetben nem szolgál részletesebb információkkal. Azonban a szövegben két ízben is előforduló *longa possessio* álláspontunk arra látszik utalni, hogy ez a hosszú birtoklás két évnél hosszabb birtoklást jelent; ha pedig igen, úgy nem közönséges *usucapio*ról van szó; ez esetben pedig az elbirtoklás útján történő tulajdonszerzésnek nem feltétele a *iusta causa* (vö. Tryph. D. 23, 5, 16). A iustinianusi jog vonatkozásában ez a kérdés nem vetődik fel, hiszen az ingatlanok *longi temporis praescriptio* elnevezésű elbirtoklása egyébként is relatíve hosszú időt — 10, ill. 20 évet — feltételez. A klasszikus jogra nézve azonban inkább a *longi temporis possessio*, mintsem az *usucapio* tűnik valószínűnek a Paul. D. 41, 2, 3, 3 töredékben foglaltakra nézve.

⁹ Vö. pl. C. A. MASCHI: *Il diritto romano*, I, Milano 1966², 491: „il solo elemento psicologico (*animus*) non è sufficiente per l’acquisto del possesso...”. Vö. pl. AGUDO RUIZ: *La adquisición del tesoro en época clásica en derecho romano* (id.), 9: „únicamente el elemento psicológico (*animus*) no es suficiente para la adquisición de la posesión...”.

¹⁰ E kitélt a régebbi irodalomban számos szerző gyanúsította interpolációval, a „*Sed et si sciat... alienum esse.*” szövegrész posztklasszikus glosszájának minősítve (az e tekintetben releváns szakirodalom ismertetésétől eltekintünk, erre nézve ld. BACKHAUS: *id. m.* 148⁴⁷); BACKHAUS: *id. m.* 148 is rámutat arra, hogy egy ilyen hipotézissel lehetne legkönnyebben megoldani a szöveg értelmezésének problémáját, de a könyv megjelenésének idején (és azóta is) uralkodó tudományos klímának megfelelően (ne feledjük, hogy Backhaus könyve 1981-ben jelent meg, amikor már „leáldozott” az interpolációkritika csillaga) hangsúlyozza, hogy az interpolációkritikához csak akkor lehet fordulni, ha más magyarázat nem volna lehetséges. Márpedig Backhaus — mint látni fogjuk — abban látja a megoldást, hogy Paulus e vonatkozásban nem műértelemben használta a *thensaurus* szót.

Brutus és Manilius idejében a (szubjektív értelemben vett) jóhiszeműség¹¹ az elbirtokláshoz még nem volt szükséges, mutat rá erre a forrásszöveg kapcsán pl. Backhaus¹² és Visky¹³ is. Az irodalmi nézetek azonban ezzel kapcsolatban megoszlanak. Másként értelmezi a jóhiszeműség követelményét a préklasszikus és a klasszikus korra nézve Mayer-Maly:¹⁴ nézete szerint Paulus kizárja a jóhiszeműséget, ha tudjuk, hogy a telekben egy kincs van elrejtve. Ezzel pedig a *fides* számára pozitív tartalmat kíván meg, megköveteli, hogy a birtokos kellő alappal — ahogy Mayer-Maly fogalmaz: „mit gutem Grunde” — feltételezze, hogy egy „megfelelő szerzési pozícióban” („in einer geeigneten Erwerbsposition”) van. Brutus és Manilius azonban Mayer-Maly szerint beérték azzal, hogy a birtokos nem tud egy másik személy jogáról. A telek birtokosa, amelyben egy, az ő számára ismert kincs van elrejtve, jóllehet tudja, hogy ez a kincs hozzá még nem tartozik, nem tud egy másik személy jogáról. Brutus és Manilius ezért engedhették meg a telek birtokosa által ismert kincs elbirtoklását anélkül, hogy ezzel az elbirtoklófélben lévő személy jóhiszeműségének követelménye sérült volna.¹⁵

Egyértelmű viszont, hogy a préklasszikus jogtudósok a fentiek fényében még úgy tekintettek a kincsekre, mint a telek *accessiójára* (*pars fundi*),¹⁶ amely osztotta a telek tulajdonjogi sorsát, vagyis a kincs e nézet szerint akkor is a tulajdonosé, ha vajmi fogalma sincs arról, hogy az az ő telkén van. Paulus azonban — és e tekintetben, mint nyomban látni fogjuk, a prokuliánusok és a szabiniánusok között sem volt vita — a kincsekre, mint (a telekhez képest) önálló dologra tekint, amely korántsem osztja a telek tulajdonjogi sorsát; ennek konzekvenciájaként pedig a telek elbirtoklása nem jár együtt (a préklasszikus kori állásponttal szemben) a kincs elbirtoklásával is.

Nyomban fölvetődik azonban a következő kérdés: miért kellene a kincset elbirtokolni? A technikus értelemben vett kincsen ugyanis — mint (Paulus definíciója¹⁷ szerint) régen elrejtett, értékes dologon, amelynek már nincs tulajdonosa — a pusztta megtalálással már tulajdont lehet szerezni, így a műértelemben vett kincs elbirtoklására nincsen szükség. Ha a telektulajdonos találja meg a kincset, ő szerez rajta tulajdont (és pedig nyomban; elbirtoklásra nincs szükség a tulajdonszerzéséhez), ha viszont valaki más, akkor ez utóbbi szerez rajta tulajdont, és pedig szintén nyomban; természetesen ő sem szorul elbirtoklásra. Ha a szöveg második részében szereplő kincs technikus értelemben vett kincs volna, amin a telektulajdonos a megtalálással tulajdonjogot szerezne, úgy az a személy, aki ezt követően „találná meg” a kincset, már nem szerezhet tulajdont, ill., ha ő a kincset esetleg haszonszerzési céllal mozdítaná el a helyéről, lopást követne el.

Elbirtoklásra csak akkor van szükség, ha a telekben elrejtett dolog valaki másé; ekkor viszont ez a dolog nem műértelemben vett kincs, csupán egy elrejtett dolog, akinek tulajdonosa ismert vagy legalábbis kideríthető. Elvileg a műértelemben vett kincsnek is van

¹¹ Az objektív és a szubjektív *bona fides* kérdésköréhez ld. mélyrehatóan FÖLDI A.: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*, Bp. 2001, passim; Uő: *Újabb észrevételek a bona fides dualizmusának kérdéséről*, AUB 44 (2007), 123skk.; Uő: *Osservazioni intorno al c.d. dualismo della 'bona fides'*, in: Studi in onore di Antonino Metro, II, Milano 2010, 483—507; Uő: *Monizmus, dualizmus vagy pluralizmus? Összehasonlító-történeti elmélkedések a bona fidesről*, ÁJ 54/3—4 (2013), 25—39, ill. az e tanulmányokban hivatkozott további szakirodalmat.

¹² BACKHAUS: *id. m.* 147.

¹³ VISKY K.: *Kincs és kincstalálás*, JK 37 (1982), 127.

¹⁴ MAYER-MALY: *Studien zur Frühgeschichte der „usucapio“ III* (id.), 106sk.

¹⁵ MAYER-MALY: *Studien zur Frühgeschichte der „usucapio“ III* (id.), 107. — Ld. azonban ezzel szemben kritikusan BACKHAUS: *id. m.* 148 alább ismertetett okfejtését.

¹⁶ Vö. pl. AGUDO RUIZ: *Régimen jurídico del tesoro* (id.), 70.

¹⁷ „*Thensaurus est vetus quaedam depositio pecuniae, cuius non exstat memoria, ut iam dominum non habeat: sic enim fit eius qui invenerit, quod non alterius sit.*” (Paul. D. 41, 1, 31, 1) Vagyis a kincs „egy bizonyos régen elrejtett, értékes dolog, amelyre már nem emlékeznek, s így nincsen tulajdonosa” (FÖLDI A.—HAMZA G.: *A római jog története és institúciói*, Bp. 2015²⁰, 335 fordítása).

tulajdonosa, azonban az ő kilétét homály fedi, így azt lehet mondani, hogy gyakorlatilag nincsen tulajdonosa. Az olyan dolog azonban, amelynek tulajdonosa ismert vagy legalábbis kideríthető, egyáltalán nem tekinthető technikus értelemben kincsnek. Ilyenkor annak birtokbavétele nem eredményez nyomban tulajdonszerzést, hanem ahhoz elbirtoklás szükséges, akár a telektulajdonos, akár egy, a telek tulajdonosán és az elrejtett dolog tulajdonosán kívüli harmadik személy találja azt meg. Az elbirtokláshoz azonban a birtoklás kezdetekor *bona fides*re van szükség. Ha pedig a telektulajdonos abban a pillanatban, amikor tudomást szerzett a telkén lévő kincsről, tudja, hogy a dolog másé, akkor a birtoklás kezdetekor fennálló rosszhiszeműsége miatt a telekben elrejtett dolgot nem birtokolhatja el. Ha viszont a birtoklás kezdetekor a telektulajdonos esetleg nem tudta, hogy a dolog másé, hanem e tényről csak később szerzett tudomást, akkor — mivel *mala fides superveniens non nocet* — elbirtoklás útján tulajdont szerez, ha az elbirtoklás minden feltétele teljesül.¹⁸ A konkrét tényállásban azonban bizonyos, hogy a telektulajdonos a telekben elrejtett dolog birtoka megszerzésének időpontjában már tudta, hogy a dolog másé. Ez pedig kizárja az elbirtoklást. Így bármennyi idő telik is el, a telekben elrejtett dolog tulajdonosa tulajdonos is marad. Ekkor viszont a kincs nem műértelenben vett kincs.

A kincs elbirtoklása elvileg akkor is szóba jöhetne, ha feltételeznénk, hogy a kincsen annak megtalálása útján a telektulajdonos tulajdont szerzett. A kincs viszont ilyenkor szintén nem műértelenben vett kincs, annak megtalálását követően. Ha valaki a telektulajdonos általi tulajdonszerzést követően mozdítaná el helyéről a dolgot, vagyis szerezne meg annak birtokát, és ha ezt követően azon elbirtoklás útján (ha annak feltételei fennállnak) tulajdonjogot szerezne, majd ezt követően kerülne vissza valamilyen oknál fogva a telektulajdonos birtokába a dolog, akkor ő azon elvileg elbirtoklás útján szerezhetne tulajdont. Ez a nyakatekert okoskodás azonban nem tűnik célszerűnek, már csak azért sem, mert a szövegből kihámozható tényállás ilyen kiegészítése eleve csak hipotetikus jelleggel volna lehetséges; azon túl, hogy ilyen esetben a technikus értelemben vett kincsből egyébként is nem technikus értelemben vett kincs vált volna, a szövegben szó sincs ilyen kérdésekről.

Az elbirtoklásra történő utalás a szövegben egyértelműen arra utal, hogy ha a szöveg elején és végén említett kincs valóban műértelenben vett kincs, az ominózus „*Sed et si sciat, non capiet longa possessione, quia scit alienum esse.*” szövegrészre tekintettel Paulus a konkrét döntés során a kincsről nem műértelenben vett kincsként gondolt, hanem csupán olyan elrejtett dologként, amelyről a telektulajdonos tudja, hogy az valaki másé.

3. A harmadik rész: a szabinianus álláspont a birtokszerzésre vonatkozóan

Végül pedig Paulus azt a Sabinus által felállított és egyes további (meg nem nevezett) jogtudósok (nyilvánvalóan a szabinianus iskola képviselői) által is elfogadott nézetet ismerteti, amely szerint helyesebb, hogy az, akinek arról tudomása van, csak akkor szerez a kincsen birtokot, ha azt helyéről elmozdították (kiásták), mivel az (a kiásást, tehát a „valódi” korporalitás elemének megvalósulását megelőzően) nincs a mi őrizetünk alatt („*sub custodia nostra*”).¹⁹ A kései klasszikus Paulus a Sabinus által felállított nézetet fogadja el.

¹⁸ Amennyiben a telektulajdonos a birtoklás megkezdése után szerezne tudomást arról, hogy a telekben elrejtett dolog valaki másé, úgy az elrejtett dolog civiljogi tulajdonosa sikerrel követelhetné tőle vissza a dolgot, ha az elbirtoklás ideje még nem járt volna le; ha viszont igen, akkor a korábbi tulajdonos egy esetleges tulajdoni perben az elrejtett dolgon időközben civiljogi tulajdont szerző telektulajdonossal szemben alulmaradna. Erről azonban szó sincs a most vizsgált szöveg tényállásában.

¹⁹ A szövegben szereplő *custodiának* természetesen semmi köze sincs az objektív *custodia*-felelősséghez, az csupán a dolog feletti tényleges őrizet, tehát a dolog feletti tényleges hatalmat jelöli. Mint jól ismert, a *custodia* szó számos forrásszövegben csupán tényleges őrizetet, ill. egy dolog feletti tényleges hatalmat jelöl; ld. e vonatkozásban SIKLÓSI I.: *A custodia-felelősség néhány kérdése a római jogban*, Bp. 2009, 11sk., valamint UŐ: *Quelques remarques sur la responsabilité de la « custodia » en droit privé romain classique*, RIDROM 15

Bessenýő András ismertetése szerint Sabinus és az álláspontját követő jogtudósok, így Paulus szerint még a kincsről való tudomásszerzés sem elegendő önmagában a birtok létrejöttéhez (szemben a prokuliánus nézettel); ahhoz elengedhetetlen, hogy a telek birtokosa elmozdítsa eredeti helyéről a kincset.²⁰ E jogtudósok álláspontja szerint tehát az *animus possidendi* nem állhat a kincs hollétéről való pusztá tudomásszerzésben, hanem annak szükségképpen meg kell nyilvánulnia valamilyen külső ténykedésben, adott esetben a kincs megragadásában, eredeti helyéről való elmozdításában.²¹

Más tekintetben viszont a prokuliánus és a szabiniánus álláspont között jól láthatóan nem volt különbség, hiszen mind a prokuliánusok, mind a szabiniánusok, mind pedig Paulus azon a nézeten vannak — a *fundatores iuris civilisszel* szemben —, hogy a *thesaurus* nem a telek *accessiója*, hanem önálló dolog, amely nem osztja a telek tulajdonjogi sorsát. A prokuliánus és a szabiniánus álláspont közötti különbség abban áll, hogy míg a prokuliánusok szerint jelen esetben a telekben lévő kincsről való pusztá tudomásszerzés is megvalósítja a *possessiót*, addig a szabiniánusok és Paulus szerint az *animus* mellett a kincs tényleges kiásásával megvalósuló „valódi” *corpus* is feltétele a *possessio* megszerzésének a jelen tényállásban.

4. A szöveg egyes értelmezési problémái

Paulus döntése szerint tehát a telektulajdonos nem birtokolja el a telekkel együtt a kincset is egyúttal. Ha a telektulajdonos nem tud a kincsről, akkor az *animus* hiánya miatt a *possessio* sem valósul meg, és meg sem kezdődik az elbirtoklás; ha pedig a telektulajdonos a kincs birtokát megszerzi, akkor sem birtokolhat el, mert a birtok megszerzésének pillanatában rosszhiszemű volt.

Mi fakad ebből az álláspontból?

Ha egy műértelemben vett kincsről van szó (tehát ha a kincsnek nincs tulajdonosa, ill., ha elvileg van is, az ő kilétét homály fedi), akkor a kincset megtaláló személy azon nyomban tulajdonjogot szerez; ez a személy elvileg lehet maga a telek tulajdonosa vagy más személy is. Ha viszont nem műértelemben vett kincsről van szó — vagyis, ha a telekben elrejtett dolog tulajdonosának kiléte ismert vagy legalábbis kideríthető —, a „kincsen” csupán elbirtoklás útján lehet tulajdont szerezni, a telek tulajdonosa viszont jelen esetben nem birtokolhatja el a telekben elrejtett dolgot, mivel a birtokszerzés pillanatában tudta, hogy a kincs másé. Ha az elrejtett dolog tulajdonosa ássa ki a kincset, ő tulajdonosként mindenképpen védelemben részesül a telektulajdonos és az elrejtett dolog tulajdonosa közötti tulajdoni perben. Ha pedig nem a telek tulajdonosa, ill. nem is a „kincs” tulajdonosa ássa ki a „kincset”, a megtaláló elbirtoklás útján szerezhet tulajdont (ha az elbirtoklás minden feltétele teljesül; így a pl. megtalálónak a „kincs” megtalálásának pillanatában jóhiszeműnek kell lennie, hogy a „kincset” elbirtokolhassa).

A szöveg számos, a birtoktan szempontjából is releváns megállapítást tartalmaz. A fragmentum értelmezése során azonban mindenekelőtt az a — korábban már fölvetett — kérdés merül fel, hogy a szöveg egészében technikus értelemben vett kincsről van-e szó vagy sem, így tárgyalható-e ez a szöveg a maga teljes egészében a kincstalálás témakörében. Erre a kérdésre álláspontunk szerint kategorikus válasz adható: nem. Paulus döntése kapcsán legalábbis semmiképpen sem. Abból a kitételből, hogy a telektulajdonos tudja, hogy a kincs idegen dolog, egyértelműen következik, hogy a „kincsnek” van tulajdonosa, tehát azt nem lehet műértelemben vett kincsnek tekinteni.

(2015) (= http://www.ridrom.uclm.es/documentos15/siklosi15_pub.pdf), 230, ill. az e tanulmányokban hivatkozott további szakirodalmat.

²⁰ BESSENYŐ: *id. m.* 207.

²¹ Uo.

Ez pedig világosan mutatja azt a nagyfokú terminológiai bizonytalanságot is, amely azokat a forrásszövegeket jellemzi, melyekben a *thesaurus* (itt: *thensaurus*) szó előfordul.

A szövegben említett *thensaurus* már Savigny²² értelmezése szerint is részben a technikus, részben pedig a nem technikus értelemben vett kincset jelentette; ez a nézet később számos követőre talált és uralkodó (bár nem egyeduralkodó) lett a forrásszöveg modern szakirodalmában (ld. pl. Backhaus és Knütel alább ismertetett értelmezését). Ha pedig a *thensaurus* nem mindenhol a műértelemben vett kincsre utal a szövegben, akkor a textusnak a Paulus konkrét döntését ismertető részei nem a technikus értelemben vett kincstalálás témakörében relevánsak.

A szöveg más szempontból is igen kényes kérdéseket taglal.

A második szövegrészből — pontosabban az ebben a részben két ízben is előforduló „*longa possessione*” kitételből derül ki maga a történeti tényállás, ti., hogy jelen esetben a telek (amelyben kincset rejtettek el) birtokosa *usucapio* útján szerezte meg a telek tulajdonjogát; e szövegrészből derül ki az eset Paulus számára releváns konkrét jogi problémája is, ti. az a kérdés, hogy a telek elbirtoklása automatikusan együtt jár-e a „kincs elbirtoklásával”;²³ ha pedig nem jár együtt (és Paulus szerint nem jár együtt, mivel Paulus a kincsre önálló dologként tekint, ahogy már korábban a prokuliánusok és a szabiniánusok is), tehát ha a kincset nem tekintjük a telek *accessiójának*, akkor az a kérdés merül fel, hogy elegendő-e (miként az első részben idézett prokuliánusok vélték) a kincsről való pusztá tudomásszerzés a birtok megszerzéséhez, vagy szükséges-e hozzá a kincs tényleges kiásása, tehát a „valódinak” tekinthető *corpus* is (hogy melyik megoldást fogadja el Paulus, az a harmadik részből derül ki; mint láttuk, Paulus a szabiniánusok álláspontját fogadja el a „kincsen” történő birtokszerzést illetően, tehát Paulus szerint is feltétele a kincs birtoka megszerzésének az, hogy annak kiásására, tehát tényleges birtokbavételére sor kerüljön); a leg súlyosabb jogi kérdés azonban abban áll, hogy ha a „kincs” *possessiója* megvalósul, elbirtokolhatja-e a telektulajdonos a telekben elrejtett dolgot.

Az elbirtokláshoz — egyebek mellett — a *possessióra* és *possessio* megszerzésének pillanatában a *bona fides*re is szükség van; márpedig ha a telektulajdonos a birtokot megszerezte, de tudja, hogy a kincs másé, akkor esetében hiányzik a *bona fides*, és ez a körülmény a kincs elbirtoklását is kizárja a telektulajdonos vonatkozásában. És abból, hogy a telektulajdonos tudja, hogy a kincs másé, derül ki, hogy ez a telekben elrejtett kincs nem műértelemben vett kincs; a Paul. D. 41, 1, 31, 1 fényében jól ismert, hogy épp Paulus volt az, aki a kincs fogalmának definiálása során azt írta, hogy a kincsnek „már nincsen tulajdonosa” („*dominum non habeat*”).

Lássuk, hogyan értelmezhető a szöveg attól függően, hogy miképpen interpretáljuk Paulus szavait, tehát hogy *a)* azt feltételezzük-e, hogy Paulus a kincsre, mint műértelemben vett kincsre gondolt; *b)* azt feltételezzük-e, hogy Paulus a döntés során a *thensaurus* szót nem műértelemben használta.

a) Az első (álláspontunk szerint csupán elvi jelentőségű) értelmezési variációban a telekben lévő kincs valóban (tehát műértelemben is) kincset jelent az egész szövegben; tehát olyan értékes dologról van szó, amelyet valaki régen elrejtett, így a dolog tulajdonosának kiléte többé már nem állapítható meg. A kincsen annak megtalálása útján lehet tulajdonjogot szerezni; így ha a kincset a telektulajdonos találja meg, ő szerez rajta nyomban tulajdont, ha pedig egy, a telektulajdonoson kívüli személy találja meg a tulajdonos telkében azt a kincset, amin a telektulajdonos nem szerzett tulajdont, akkor ez utóbbi személy szerez azon

²² SAVIGNY: *id. m.* 263¹.

²³ Az idézőjel használatát az indokolja, hogy — miként arra fentebb már utaltunk — a műértelemben vett kincs esetében nem jön szóba az elbirtoklás, hiszen ilyen esetben a megtaláló nyomban tulajdont szerez a kincsen. A „kincs elbirtoklása” aligha értelmezhető másként, mint hogy e vonatkozásban a „kincs” nem műértelemben vett kincs, tehát van tulajdonosa; az ilyen kincs esetében pedig már az elbirtoklás is szóba jöhet.

tulajdonjogot. Ilyen esetben a *thensaurus* a telektulajdonos őrizetéből kikerül, a kincs pedig a klasszikusok álláspontja szerint nem osztja a telek sorsát; ha a telektulajdonos tudomást szerez is a kincsről, az már a megtalálójé. A kincsről való, a telektulajdonos általi pusztá tudomásszerzés a kincsnak a telektulajdonoson kívüli személy által történő megtalálása után már természetesen nem eredményezi a kincs birtokának megszerzését — így a kincs elbirtoklását sem.

Ha pedig a kincs a megtaláló birtokából esetleg a telektulajdonos birtokába kerülne, úgy a kincsen már korábban tulajdont szerzett felperesnek a telektulajdonos ellen indított *rei vindicatió*jával szemben a telektulajdonos alulmaradna, ha időközben a kincs telektulajdonos általi elbirtoklására nem került sor. A *rei vindicatió*t pedig a megtaláló az *actio furtiva* is halmozhatja, amennyiben a telektulajdonos ellopta volna tőle a kincset. — Mivel azonban a szövegből kihámozható tényállásból mindez, mint láttuk, nem olvasható ki, csak annak immár forrásszerűtlenné váló továbbgondolása útján, ez a variáció aligha lehet helyes értelmezés. Egyébként is: ha a kincs valóban, tehát technikus értelemben véve is kincs, akkor annak vonatkozásában az elbirtoklás amúgy sem jöhet szóba, hiszen a kincsen annak megtalálása útján szerezhethet tulajdonjogot akár a telektulajdonos, akár más, elbirtoklásra ilyenkor nincs szükség.

b) A második értelmezési variációban a „kincs” nem technikus értelemben vett kincs, azt valaki korábban elrejtette a telekben, és az ő személye ismert. A telken a tulajdonos elbirtoklás útján tulajdont szerzett, a telekben elrejtett dolog azonban nem, mert a tulajdonos a „kincs” esetében már a birtokszerzés pillanatában tudta, hogy az másé, és így hiába szerezte meg a „kincs” birtokát, mivel rosszhiszemű, a telekben elrejtett dolog elbirtoklása meg sem kezdődik. Ha tehát a telektulajdonos rosszhiszemű volt, az elbirtoklás útján történő tulajdonszerzés eleve szóba sem jöhet.

Ha pedig a telekben elrejtett dolog nem elfeledett tulajdonosa a „kincset” az elbirtoklási idő lejárta előtt birtokba venné, akkor a dolog a telektulajdonos őrizetéből kikerülne, és az ő elbirtoklása egyébként is megszakadna, ha a telektulajdonos jóhiszemű is lett volna.

Álláspontunk szerint nem lehet eltekinteni attól a tényről, hogy a szövegnek különböző rétegei vannak. Nem tartjuk teljesen kizártnak, hogy a préklasszikus kori álláspontnak, az egyes klasszikus kori álláspontoknak és Paulus döntésének egy fragmentumba történő „összegyűrése” a kompilátorok tevékenységének eredménye.

Az is minden további nélkül elképzelhető, hogy a szöveget a kompilátorok lerövidítették.²⁴

De ha el is vetnénk az interpolációkritikai megfontolásokat, akkor sem lehet attól eltekinteni, hogy Paulus döntése során a kincstre — amint azt a mértékadó szakirodalom jelentős képviselői (Backhaus és Knütel) is vélik — nem műértelemben vett kincsként gondolt. Ettől viszont még minden további nélkül lehetséges, hogy a szövegben hivatkozott további jogtudósok a kincstre technikus értelemben gondoltak; nem tűnik feltétlenül szükségesnek azt feltételeznünk (bár ennek ellenkezője sem zárható ki), hogy az egész szövegben nem műértelemben szerepelne a *thensaurus* szó. Ha pedig a Paulus által hivatkozott jogtudósok *thensaurus* alatt technikus értelemben vett kincset értettek, a fragmentum a kincs jogi természete, ill. az azon történő tulajdonszerzés fejlődéstörténete szempontjából is igen jelentős szöveg, amelyből világosan kiolvasható mindenekelőtt az, hogy a préklasszikus korban a telekben elrejtett kincset még a telek *accessió*jának tekintették, míg ehhez képest a klasszikus jogtudósok már a kincstre, mint önálló jogi sorssal rendelkező dologra tekintettek, és ekként a kincstalálás, mint önálló tulajdoni szerzőismód csupán a klasszikus kori római jogban nyert kidolgozást.

²⁴ Vö. pl. MAYER-MALY: *Studien zur Frühgeschichte der „usucapio“ III* (id.), 104.

III. A mértékadó modern római jogi szakirodalomban foglalt főbb álláspontok a szöveg értelmezését illetően

1. Backhaus álláspontja

A fragmentum mélyreható és kitűnő elemzését nyújtó Backhaus interpretációjának lényegét a következőképpen lehet összefoglalni. A fragmentum eleje és vége Backhaus szavaival azt a kérdést taglalja, milyen feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy a telektulajdonos a telekben elrejtett kincs birtokát (és ezen keresztül persze a tulajdonjogát) megszerezze.²⁵ A Paulus számára megválaszolást igénylő kérdés azonban — miként Backhaus hangsúlyozza — alapvetően abban áll, hogy az, aki egy telek birtokosa, a telek elbirtoklásával együtt egy, a telekben elrejtett kincset is elbirtokolhat-e vagy sem.²⁶ Miként arra Backhaus meggyőzően rámutat, ez Brutus és Manilius számára nem volt kérdés, hiszen az ő álláspontjuk szerint a kincs a telek *accessiója*, tehát nem önálló dolog, amit a telek birtokosa a telekkel együtt elbirtokol, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy tudott-e a kincs létezéséről vagy sem.²⁷ Ezt a korábbi álláspontot Paulus helytelennek minősíti; a telek és a kincs ugyanis egymástól elválasztandó, két önálló dologról lévén szó; így az elbirtoklást is külön kell vizsgálni a telek és a kincs esetében; a kincsen elbirtoklás útján történő tulajdonszerzéshez pedig — Backhaus szavaival — egy speciális *civilis possessio*ra is szükség van, a pusztá birtok ahhoz nem elegendő.²⁸ Ez a megfontolás viszont Paulust a következő dilemma elé állítja: ha a telek birtokosa nem tud a kincsről, úgy nincsen *animusa*, amely a *possessio* megvalósulásának feltétele; ha viszont tud a kincsről, úgy megvan ugyan az *animus* és ezen keresztül a *possessio* is, egyidejűleg azonban az is tudja, hogy a kincs nem az övé. Ezzel pedig hiányzik az elbirtoklás útján történő tulajdonszerzéshez a birtokszerzés pillanatában szükséges *bona fides*.²⁹ A dilemma tehát Backhaus értelmezése szerint abban áll, hogy az elbirtoklás egyik feltételének (birtoklás) teljesülése a másik szükséges feltételt — a *bona fide*st — kizárja.³⁰ Miképpen állhat elő ilyen helyzet? Maga Paulus a kincset uratlan dologként definiálja; így más elrejtett dolgok, amelyek a kincset elrejtő személynek a tulajdonában vannak, nem minősülnek kincsnek. Miképpen tudja Paulus — teszi fel a kérdést Backhaus — kizárni az elbirtokolhatóságot a kincstre vonatkozó definícióra tekintettel, mivel az elbirtokló tudja, hogy a kincs idegen dolog?³¹ Backhaus szerint három megoldás kínálkozik: 1. az ominózus „*Sed et si sciat, non capiet longa possessione, quia scit alienum esse.*” szövegrész posztklasszikus glossza; e kétségtelenül kézenfekvőnek tűnő, azonban aligha bizonyítható hipotézist Backhaus azért veti el, mert álláspontja szerint más magyarázat is adható;³² 2. Paulus ebben a fragmentumban is a kincsnek az általa megadott definíciójából indul ki, a jóhiszeműségnek azonban más tartalmat ad, mint Manilius és Brutus; míg e jogtudósok számára a jóhiszeműség egy idegen jogosultság nem tudásában állt, addig Paulus pozitíve kívánja meg a jóhiszeműséget a saját jogosultságra nézve;³³ 3. a Backhaus által preferált interpretáció szerint Paulus — a fragmentum elejével és végével szemben — nem

²⁵ Vö. BACKHAUS: *id. m.* 146sk.

²⁶ BACKHAUS: *id. m.* 147.

²⁷ Uo.

²⁸ BACKHAUS: *id. m.* 148.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ Ezt a MAYER-MALY: *Studien zur Frühgeschichte der „usucapio“ III* (id.), 106sk. által adott, fentebb már ismertetett magyarázatot BACKHAUS: *id. m.* 148 azért nem fogadja el, mert az „*alienus*” normális esetben egy dolognak egy idegen tulajdonhoz való tartozására utaló *terminus technicus* (vö. H. G. HEUMANN—E. SECKEL: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Jena 1907⁹, s. v. *alienus*).

technikus értelemben (vagyis nem a Paul. D. 41, 1, 31, 1 alatt fölvetett forrásszövegben olvasható definíció értelmében) alkalmazza a kincs fogalmát, hanem egy idegen, elrejtett dolgot ért kincs alatt.³⁴ Mivel pedig mind a *possessio*, mind a *bona fides* szükséges feltételei az elbirtoklásnak, és ebben a konstellációban mindkét feltétel együttesen nem teljesül, a kincs telektulajdonos általi elbirtoklására nem kerül sor.³⁵

2. Knütel álláspontja

Lássuk a mértékadó modern szakirodalomból Knütel — lényegében Backhaus álláspontját követő — értelmezését is.³⁶

Ez a forrásszöveg Knütel interpretációjában a birtokszerzésről szól, azonban nézete szerint is az *occupatio* útján történő tulajdonszerzéssel összefüggésben.³⁷ Az első részben, miként Knütel ismerteti, Paulus a prokuliánus álláspontot idézi, amely szerint a kincsen történő tulajdonszerzéshez elegendő, hogy az, aki a telket birtokolja, tudomást szerzett arról, hogy a telek melyik részén rejtették el a kincset. A harmadik részben Paulus a szabiniánus nézetet ismerteti — amit Paulus is elfogad —; a szabiniánus álláspont szerint nem elegendő a kincsről való pusztá tudomás, mert ha a kincset a helyéről elmozdították, akkor az már nem áll a telektulajdonos őrizete alatt. A tulajdonosnak tehát a kincset ténylegesen is birtokolnia kell. Annak okát, hogy a hadrianusi „feles szabályról”³⁸ a textus nem tesz említést, Knütel abban látja, hogy itt maga a telektulajdonos az, aki a kincsről tudomást szerzett, és azt birtokba vette. A második rész értelmezése során Knütel premisszaként leszögezi, hogy a forrásokban a *thesaurus* fogalma két különböző értelemben használatos: egyrészt jelent bármilyen ingó dolgot (többnyire pénzt), melyet valaki elrejtett: ilyen esetekben a kincsnek egyértelműen van tulajdonosa, és annak személye megállapítható (vö. pl. Pomp. D. 10, 4, 15); másrészt viszont a *thensaurus* technikus értelemben egy dolgot vagy ingó dolgok összességét is jelentheti, amit annak ismeretlen tulajdonosa régen elrejtett, és ebből fakadóan a kincs tulajdonosa nem ismert (vö. Paul. D. 41, 1, 31, 1). A *fundatores iuris civilis* szerint a kincs a telek *accessiója*; ezt a véleményt a kései klasszikus jogtudós elutasítja, és a kincstre, mint önálló dologra tekint, ahogyan arra a Paulus által idézett szabiniánusok és prokuliánusok is önálló dologként tekintettek. És ez okozza a dilemmát Knütel szerint: amíg a telek tulajdonosa nem tud a kincsről, nincsen *civilis possessiója*, és ezért elbirtokolni sem tudja a kincset; a kincsről való tudomásszerzés viszont megalapozza a *possessiót*, ekkor azonban hiányzik a (szubjektív értelemben vett) jóhiszeműség, amelynek a birtokszerzés pillanatában fenn kell állnia: ekkortól fogva ugyanis tudomása van arról, hogy a kincs valaki másé.³⁹ Itt jelentkezik Paulus kincstre vonatkozó definíciójának (Paul. D. 41, 1, 31, 1) nehézkes alkalmazhatósága a D. 41, 2, 3, 3 alatt felvett paulusi szöveg konkrét tényállására nézve: a műértelemben vett kincs definíciója ugyanis feltételezi, hogy a kincsnek már nincsen tulajdonosa, a D. 41, 2, 3, 3 alatt fölvetett szövegben olvasható „*quia scit alienum esse*” kitétel azonban egyértelműen arra utal, hogy itt a tulajdonos tudja, hogy a kincs másé. Knütel elemzésének eredményeképpen arra a korábban már Backhaus által is megfogalmazott konklúzióra jut, hogy Paulus a D. 41, 2, 3, 3 alatt fölvetett töredék szövegében a „kincs nem technikus általános fogalmát” alkalmazta⁴⁰ — ebből még azonban nem következik Knütel szerint az, hogy Brutus, Manilius és a szövegben megnevezett prokuliánus és szabiniánus

³⁴ BACKHAUS: *id. m.* 149. E tekintetben ld. még a BACKHAUS: *id. m.* 149⁵² által hivatkozott további szakirodalmat is.

³⁵ BACKHAUS: *id. m.* 149.

³⁶ KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 571skk.; UÖ: *Arbres errants* (id.), 207skk.

³⁷ Ld. már korábban, erőteljes hangsúllyal BACKHAUS: *id. m.* 146⁴⁰.

³⁸ Vö. *Vita Hadr.* 18, 6; Inst. 2, 1, 39.

³⁹ Ld. hasonlóan már: BACKHAUS: *id. m.* 148.

⁴⁰ KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 573skk.; UÖ: *Arbres errants* (id.), 210.

jogtudósok a kincs fogalmát nem technikus értelemben használták volna. A principátus idején mindenesetre — zárja elemzését Knütel — a kincset önálló dolognak tekintették, amelyet a telektulajdonos, ha semmit sem tud a kincsről, nem birtokol; és ebben a kérdésben a szabiniánusok és a prokuliánusok is egységesek voltak.⁴¹

3. Néhány további szakirodalmi álláspont a szövegben szereplő *thensaurus* szó jelentéseit illetően

Knütel álláspontjához hasonlóan értelmezi a szövegnek a szerző vizsgálódása szempontjából releváns részét (tehát nem a teljes kontextust) az újabb hazai szakirodalomban Pozsonyi Norbert,⁴² aki rámutat arra, miszerint „a történeti tényállás megértésének kulcsa az, hogy a jogesetben a *thensaurus* (*thesaurus*) kifejezés nem az általános értelemben vett kincset jelöli, amelyet oly régen elrejtettek, hogy nincs senki, aki emlékezne rá, így már nincs tulajdonosa, hiszen akkor erre a kincstalálás szabályai érvényesülnének; ekkor nem létezne jogi probléma és az elbirtoklás szóba se kerülhetne. Tehát csak egy olyan értékes dologról (kincs, *thensaurus*) lehet szó, amelyet a tulajdonosa régebben elásott, azonban egy bizonyos idő elteltével visszatért oda, ahol ezt a kincset elrejtette és szeretné azt visszaszerezni.”

A szakirodalom igencsak megosztott a forrásszöveg értelmezését illetően, különösen pedig abban a kérdésben, hogy a szövegben technikus értelemben vett kincstalálásról van-e szó vagy sem. Savigny⁴³ úgy vélekedett, hogy a forrásszövegben kincs alatt minden elásott pénz⁴⁴ értendő, tekintet nélkül arra, hogy az uratlan dolog-e vagy sem; a szövegben említett *thensaurus* tehát már Savigny értelmezése szerint is részben a technikus, részben pedig a nem technikus értelemben vett kincset jelentette.

Mayer-Maly⁴⁵ pl. viszont kifejezetten hangsúlyozza, hogy nem lát okot arra, miszerint Brutus és Manilius a *thensaurus*ról nem „valódi kincsként” beszéltek volna. Ezzel szemben Backhaus⁴⁶ szerint Paulus — talán a szöveg elején és végén olvashatókkal ellentétben — nem technikus értelemben használta a *thensaurus* szót a „*Sed et si sciat, non capiet longa possessione, quia scit alienum esse.*” szövegrészre tekintettel. Knütel⁴⁷ szerint pedig (mint fentebb szintén láttuk) Paulus — Backhaus álláspontját elfogadva — nem technikus értelemben vett kincsről beszél a szövegben, ami azonban Knütel szerint nem jelenti azt, hogy a Paulus által idézett jogtudósok is nem technikus értelemben használták volna a *thensaurus* szót.

IV. Összegzés

A szöveg bizonyosan releváns birtoktani szempontból; szintén bizonyosan releváns az elbirtoklás kérdésköre szempontjából (miként fentebb valószínűsítettük — Hamza Gábor kutatási eredményeit⁴⁸ e Paulus-szöveg értelmezése során hasznosítva —, a szövegben két ízben is előforduló *longa possessió*ra történő utalás Paulus idejében valószínűleg [az *usucapió*tól és a *longi temporis praescriptió*tól a kései klasszikus korban, tehát Paulus

⁴¹ KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 574; UÖ: *Arbres errants* (id.), 210.

⁴² POZSONYI: *id. m.* 43.

⁴³ SAVIGNY: *id. m.* 263¹.

⁴⁴ SAVIGNY: *id. h.* kifejezetten pénzt („Geld”) említ e vonatkozásban; a kincs azonban nem csupán pénzt, hanem bármilyen értékes dolgot is jelenthetett.

⁴⁵ TH. MAYER-MALY: „*Thensaurus meus*”, in: *Studia in honorem Velimirii Pólay septuagenarii*, Szeged 1985, 286 és 289.

⁴⁶ BACKHAUS: *id. m.* 149.

⁴⁷ KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 573sk.; UÖ: *Arbres errants* (id.), 210.

⁴⁸ HAMZA: *Az elbirtoklás fejlődése a római császárkorban* (id.), 5skk.; UÖ: *Zum Verhältnis zwischen „usucapio“ und „longi temporis praescriptio“ im klassischen römischen Recht* (id.), 189skk.

idejében elhatárolandó] *longi temporis possessiót* jelenti); az viszont valóban felettébb kérdéses, hogy a fragmentum valamennyi része a kincstalálás szempontjából is releváns-e, tehát hogy a *thensaurus* a szöveg minden részében a műértelemben vett kincset jelöli-e vagy sem.

(Halkan jegyezzük meg itt is, hogy álláspontunk szerint a fragmentum értelmezése során az interpoláció gondolatának fölvetése sem zárható ki teljes egészében. Minden további nélkül elképzelhetőnek tartjuk a szöveg kompilátorok általi restrikcióját is.⁴⁹)

Ami álláspontunk szerint szinte teljes bizonyossággal megállapítható, vagy legalábbis jó eséllyel valószínűsíthető a fragmentum alapján:

a) a préklasszikus korra nézve:

a) Brutus és Manilius idejében a kincstalálás még nem volt önálló tulajdoni szerzősmód, és e jogtudósok a kincstre, mint *pars fundira* tekintettek, amely így osztotta a telek tulajdonjogi sorsát is;

β) a kincs Paulus által megadott definíciója ekkor még nem volt ismeretes, miként természetesen a Hadrianus idején intézményesített „feles szabály” sem létezett a kincsen történő tulajdonszerzés tekintetében;

γ) mivel a kincset a telek *accessiójának* tekintették, a telek elbirtoklása egyúttal a kincs elbirtoklását is eredményezte, tekintet nélkül arra, hogy a telektulajdonos tudott-e a kincsről vagy sem;

b) a klasszikus kori prokuliánus és szabiniánus álláspontokra nézve:

a) a szövegben említett prokuliánusok és szabiniánusok már nem tekintették a kincset a telek alkatrészének;

β) mind a prokuliánusok, mind pedig a szabiniánusok valószínűleg már önálló szerzősmódként tekinthettek a kincstalálásra, továbbá technikus értelemben is használhatták a *thensaurus* szót;

γ) a prokuliánus és a szabiniánus álláspont az adott tényállás tekintetében különbözött a birtoklás fennállásának kérdésében (ti., hogy az *animus* önmagában véve, tehát a kiásással megvalósuló, „valódi” *corpus* nélkül is elegendő-e a *possessió*hoz [prokuliánus nézet], vagy pedig a kincs kiásásával megvalósuló „valódi”, teljes értékű *corpusra* is szükség van-e a *possessio* megszerzéséhez az *animuson* túlmenően [szabiniánus álláspont]);

c) a kései klasszikus Paulus pedig

a) a préklasszikus kori álláspontot teljes egészében elveti, a klasszikus jogtudósok nézetei közül pedig a prokuliánus álláspontot csatlakozik a tekintetben, hogy a *possessiót* csupán a kincs kiásásával, tehát a „valódi” *corpus* elemének megvalósulásával lehet csak megszerezni, míg a telekben elrejtett kincsről való pusztán tudomásszerzés önmagában nem jelenti egyúttal a *possessio* megszerzését is;

β) Paulus korában a kincstalálás már egyértelműen önálló tulajdoni szerzősmód; maga Paulus adta meg a kincs nagy hatású, fentebb idézett definícióját;

γ) amely azonban a konkrét jogvita eldöntése során nem alkalmazható, tekintettel arra, hogy a telektulajdonos tudja, hogy a „kincs” nem az övé; ezért a Paulus által a konkrét döntés során említett *thensaurus* sem műértelemben vett kincsnek, sem pedig uratlan dolognak nem tekinthető, így arra nézve sem a kincstalálás, sem a foglalás nem jöhet szóba;

δ) így pedig Paulus számára az egyetlen, elvileg szóba jöhető tulajdonszerzési mód az *usucapio*; a telektulajdonos azonban a „kincset” nem birtokolja el, mert 1. ha nem tudott a kincsről, az *animus* hiánya miatt a *possessio* nem valósult meg, és az elbirtoklás sem kezdődött meg; 2. ha tudott a kincsről, de azt nem ásta ki a telekből, a szabiniánus álláspont elfogadása miatt, a valódi *corpus* hiányára tekintettel, szintén nem valósult meg a *possessio*, és így az elbirtoklás szintén nem kezdődött meg; 3. ha tudott a kincsről, és azt ki is ásta a

⁴⁹ Ld. pl. MAYER-MALY: *Studien zur Frühgeschichte der „usucapio“ III* (id.), 104, aki úgy véli, hogy a Paulus által adott, a korábbi irodalomra vonatkozó áttekintést a kompilátorok bizonyosan lerövidítették.

telekből, mivel a birtokszerzés pillanatában tudta, hogy a kincs másé, ez kizárja az ő jóhiszeműségét; ebben az esetben ugyan megvalósul a *possessio* — a teljes, valós *corpus* és az *animus* meglétére tekintettel —, azonban, mivel az elbirtoklás alapvető feltétele a birtokszerzés pillanatában a jóhiszeműség, nem kezdődik meg az elbirtoklás (így a kincsnek bonitár tulajdonosává sem válik), és így természetesen nem jöhet szóba az elbirtoklás útján történő tulajdonszerzése sem.

A fentiekben kifejtettek alapján tehát szinte biztosra vehetjük — elfogadva e tekintetben a modern szakirodalomban többek között Backhaus és Knütel által is képviselt álláspontot —, hogy Paulus a konkrét jogvita eldöntése során a *thensaurus* szót nem műértelemben használta, így Backhaus és Knütel értelmezésével a magunk részéről is egyetértünk; a *thensaurus* szó Paulus által nem technikus értelemben történő használata viszont álláspontunk szerint nem jelenti azt, hogy a szövegnek legalábbis egyes részei ne volnának relevánsak a műértelemben vett kincstalálás témakörében, tehát hogy a Paulus által idézett jogtudósok sem technikus értelemben használták volna a *thensaurus* szót. Ekként a szöveg a kincstalálás fejlődéstörténete szempontjából mindenképpen alapvető jelentőségű textus, ami ugyanakkor azt is elárulja, mennyire bizonytalan volt a terminológia e vonatkozásban — és talán azt is, hogy nem vonható le minden veszély nélkül a releváns források elemzése alapján az a konklúzió a klasszikus római jogra nézve, hogy a kincstalálás teljes egészében kikristályosodott, biztos kontúrokkal rendelkező, *sui generis* tulajdonszerzési módnak lenne tekinthető. A szóhasználat és a kazuisztika mindenképpen fokozott óvatosságra int bennünket az olyan római jogi forrásszövegek vizsgálata során, amelyekben a *thensaurus* szó előfordul.